



มโนทัศน์ราชาแห่งมหาชน: กษัตริย์ผู้เป็นสมมติแห่งรัฐพุทธ
จากหลักจักรวรรดิวัตรสู่หลักขยวาทศาสตร์

Concept of the King of the People: The Monarch as a Conventional
Sovereign in a Buddhist State From the Principles of
Cakkavatti Duties to the Jaya-Vada Doctrine

บานชื้อ นักการเรียน¹

Banchuen Nakkanrian¹

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย, ประเทศไทย¹

Mahamakut Buddhist University, Sirindhorn Rajavidyalaya Campus, Thailand¹

Corresponding Author, e-mail: mnakkarreiy@gmail.com

Received 2 September 2024; Revised 5 November 2024; Accepted 1 December 2024



มโนทัศน์ราชาแห่งมหาชน: กษัตริย์ผู้เป็นสมมติแห่งรัฐพุทธ
จากหลักจักรวรรดิวัตรสู่หลักชยวาทศาสตร์เจ้า

บาชีน นักการเขียน

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษา มโนทัศน์ราชาแห่งมหาชนในฐานะกษัตริย์ผู้เป็นสมมติแห่งรัฐพุทธ โดยวิเคราะห์จาก อคัตถุญสูตร จักกวัตติสูตร อรรถกถาสุมังคลวิลาสินี ไตรภูมิพระร่วง และ อภิธานปทีปิกา ผลการศึกษาชี้ว่า รัฐ มิได้เกิดจากเทวสิทธิ์ แต่เกิดจากความจำเป็นของสังคมมนุษย์ เมื่อเกิดทรัพย์สินและเขตแดนจึงมีความขัดแย้ง มนุษย์จึงทำสัญญาประชาคม เลือกมหาสมมติขึ้นรักษากติกา โดยอำนาจตั้งอยู่บนฉันทามติและธรรม การวิเคราะห์ศัพท์ผู้ปกครองในอภิธานปทีปิกาเผยให้เห็นลำดับความคิดแบบอนุกรมวิธาน ตั้งแต่พระราชกษัตริย์ จนถึงพระเจ้าจักรพรรดิ แต่ละคำสะท้อนมิติต่างกัน เช่น ความเป็นเจ้าของแผ่นดิน การคุ้มครองราษฎร โครงสร้างอำนาจ และสถานะความเป็นที่พึง พัฒนาการของผู้ปกครองจึงเคลื่อนจากผู้ได้รับเลือกสู่ผู้เป็นใหญ่โดยธรรมและสูงสุดคือจักรพรรดิผู้ครองโลกด้วยธรรม

ด้านอุดมคติการปกครอง จักกวัตติสูตรเสนอหลักจักรวรรดิวัตรเป็นแม่แบบธรรมาธิปไตย เน้นการคุ้มครองประชาชนและลดความเหลื่อมล้ำ ขณะที่ไตรภูมิพระร่วงของพญาลิไทย แสดงหลักชยวาทศาสตร์ซึ่งประยุกต์ธรรมสู่การบริหารจริง ทั้งด้านภาษี การศาล และการสงเคราะห์ราษฎร สะท้อนการแปลงอุดมคติทางธรรมให้เป็นนโยบายรัฐอย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: ราชา; รัฐ; หลักจักรวรรดิวัตร; หลักชยวาทศาสตร์; นโยบายรัฐ



Concept of the King of the People: The Monarch as a Conventional Sovereign in a Buddhist State From the Principles of Cakkavatti Duties to the Jaya-Vada Doctrine

Banchuen Nakkanrian

Abstract

This article examines the concept of King of the Masses as a symbolic monarch of a Buddhist state, analyzing it from the Aggañña Sutta, Cakkavatti Sutta, the Sumangala Vilasini commentary, the Traiphum Phra Ruang, and the Abhidhanappadipika.

The study indicates that the state did not arise from divine right, but from the necessities of human society. The emergence of property and territories led to conflict, prompting humans to enter into a social contract, electing a Mahasammata (a high-ranking official) to uphold the rules, with power based on consensus and righteousness.

Analysis of the term ruler in the Abhidhanappadipika reveals a taxonomic hierarchy, from king to monarch to emperor. Each term reflects different dimensions, such as land ownership, protection of the people, power structure, and the status of being a refuge. The evolution of rulers thus moves from the elected to the righteous ruler and ultimately to the emperor who rules the world righteously.

In terms of governing ideology, the Cakkavatti Sutta proposes the principle of imperial conduct as a model of Dharmacracy, emphasizing the protection of the people and the reduction of inequality, while the Traiphum Phra Ruang of Phaya Lithai contrasts this with other aspects. This illustrates the principles of royal decrees that apply Buddhist teachings to practical administration in areas such as taxation, the judiciary and public welfare. It reflects the concrete transformation of religious ideals into state policy.

Keywords: King;. State; Imperial principles; Principles of royal decrees; State policy



บทนำ

มนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคมและพึ่งพาอาศัยกัน ไม่สามารถแยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ เนื่องจากมนุษย์มีธรรมชาติที่ต้องการปัจจัยสี่ ความปลอดภัย และการยอมรับ การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มใหญ่ทำให้เกิดความแตกต่างและความขัดแย้ง จึงต้องกำหนดกฎกติกาและผู้ปกครองตามหลักฉันทานุมัติ เพื่อจัดระเบียบสังคม ป้องกันความวุ่นวาย และสร้างความสงบสุข

ในคติพระพุทธศาสนา รัฐไม่ได้เกิดจากเทวสิทธิ์ แต่เกิดจากมนุษย์มีกิเลสมากขึ้น แย่งชิงทรัพยากรกัน จนเกิดความวุ่นวาย เพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนและการเบียดเบียนกัน และเพื่อให้สังคมไม่ได้อยู่กันด้วยความกลัว แต่อยู่กันด้วยความเคารพในกติกา มนุษย์จึงประชุมกันแล้วเลือกบุคคลหนึ่งขึ้นมาทำหน้าที่ทางการปกครอง โดยมอบส่วนแบ่งผลผลิตให้เป็นค่าตอบแทน

ศัพท์เกี่ยวกับผู้ปกครอง เช่น มหาสมมต กษัตริย์ ราชา พระเจ้าจักรพรรดิ มีนัยบ่งถึงคุณลักษณะองค์ประกอบ บทบาท ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ การใช้สอยทรัพยากร ฯลฯ ตลอดจนถึงพัฒนาการของหลักการทางการปกครองจากแม่แบบแห่งความดีงามที่วางกรอบกว้าง ๆ ให้โลกสงบสุข มาสู่แผนยุทธศาสตร์ชาติที่นำหลักธรรมมาแปรรูปเป็นนโยบายการบริหารที่จับต้องได้จริง เป็นประเด็นที่ควรแก่การศึกษาตีความเป็นอย่างยิ่ง

การวิเคราะห์ศัพท์เกี่ยวกับผู้ปกครองในอภินันปทีปิกา

ศัพท์เกี่ยวกับผู้ปกครองตามอภินันปทีปิกา เป็นอนุกรมวิธานทางรัฐศาสตร์บาลี มี 4 ศัพท์หลักคือ พระราชา กษัตริย์ พระเจ้าจักรพรรดิ และพระราชาอื่นนอกจากพระเจ้าจักรพรรดิ มีโวพจน์ (คำพ้องความหมาย) รวม 21 ศัพท์ สะท้อนถึงการเป็นกษัตริย์ตามคติโบราณเริ่มจากสายเลือดนักรบ มั่นคงด้วยการถือครองแผ่นดิน และสมบูรณ์ด้วยพิธีมูรธาภิเษก โดยมีบทบาทเป็นทั้งเจ้าของ ผู้นำ และที่พึ่งของราษฎร ซึ่งลำดับชั้นสูงสุดคือ พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ปกครองโลกด้วยสันติธรรม

1. ศัพท์เกี่ยวกับ “พระราชา”

ศัพท์เกี่ยวกับ “พระราชา” มี 13 ศัพท์ ตามคัมภีร์อภินันปทีปิกา ได้แก่ 1) ราชะ 2) ภูปติ 3) ภูपालะ 4) ปัตถิวะ 5) นราธิป 6) ภูนา 7) ชคติपालะ 8) ทิสัมปติ 9) ชนาธิป 10) รัฐฐาธิป 11) นรทเวชะ 12) ภูมิปะ และ 13) ภูภูชะ (พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล (นิรัญรักษ์) และจำรูญ ธรรมดา, 2559) สามารถจำแนกตามมิติและความหมายเชิงลึกได้ดังนี้

1) มิติแห่งนิยามและคุณลักษณะพื้นฐาน (ราชะ)

ราชะ เป็นศัพท์ประธาน มี 2 นัยคือ ผู้ทำให้พสกนิกรยินดีด้วยธรรม (รณช) และ ผู้รุ่งเรืองด้วยบุญบารมี (ราช) ทรงเป็นศูนย์กลางอำนาจในฐานะสมมติเทพ ชัตติยะ และผู้มีมหาศาลทรัพย์

2) มิติแห่งแผ่นดินและอาณาเขต (ภูปติ ภูपालะ / ภูมิปะ ปัตถิวะ ภูภูชะ) เน้นความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับพื้นปฐพีในเชิงกรรมสิทธิ์และการปกครอง ภูปติ เจ้าแห่งแผ่นดิน เน้นความเป็นเจ้าของ



สิทธิ์ขาดในที่ดิน *ภูปาละ / ภูมิปะ* ผู้รักษาแผ่นดิน เน้นหน้าที่ในการอภิบาลและปกป้องพื้นที่ *ปัตถวิละ* ผู้ครองแผ่นดิน เน้นขอบเขตอำนาจและความหนักแน่นดุจแผ่นดินที่รองรับทุกข์สุขประชาชน *ภูภุชะ* ผู้เสวยแผ่นดิน เน้นผลประโยชน์ การใช้สอยทรัพยากรและการจัดการราชสมบัติ

3) มิติแห่งประชาชนและสังคม (นราธิป ชนาธิป นรเทวะ) เน้นบทบาทความเป็นผู้นำและการปกครองหมู่คณะ *นราธิป* ผู้เป็นใหญ่เหนือคน เน้นในฐานะจอมทัพหรือผู้นำมวลมนุษย์ *ชนาธิป* ผู้เป็นใหญ่เหนือหมู่ชน เน้นความเป็นประมุขของรัฐ ผู้ดูแลภาพรวมของสังคม *นรเทวะ* เทวดาในร่างมนุษย์ เน้นฐานะสมมติเทพ ผู้ทรงเทวธรรม (หิริโอตตปปะ)

4) มิติแห่งโครงสร้างรัฐและอำนาจสากล (รัฐฐาธิป ชคติपालะ ทิสัมปติ) เน้นระบบระเบียบและการแผ่ขยายอำนาจ *รัฐฐาธิป* ผู้ปกครองรัฐ เน้นโครงสร้างรัฐศาสตร์ การใช้อำนาจอธิปไตยผ่านกฎหมายและระเบียบ *ชคติपालะ* ผู้รักษาโลก เน้นความเป็นสากล ดูแลสวัสดิภาพของสรรพสิ่งทั้งโลก *ทิสัมปติ* ผู้เป็นใหญ่ในทิศ เน้นการแผ่บารมีไปทั่วสารทิศ เป็นที่พึ่งให้กับคนจากทุกทิศทาง

5) มิติแห่งบารมีและที่พึ่ง (ภูนาถะ) ภูนาถะ ที่พึ่งแห่งแผ่นดิน เน้นเมตตาธรรม การเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรและการแบกรับภาระเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ผู้มาพึ่งพิง

2. ศัพท์เกี่ยวกับกษัตริย์

ศัพท์เกี่ยวกับกษัตริย์ ตามอภิธานปิฎกมี 5 ศัพท์ ได้แก่ 1) ราชัญญะ 2) ชัตติยะ 3) ชัตตะ 4) มุทธาภิสิตตะ และ 5) พาทุชะ (พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล (นิรัญรักษ์) และจำรูญ ธรรมดา, 2559) แสดงถึงการเป็น “กษัตริย์” ที่สมบูรณ์ในสมัยโบราณต้องประกอบด้วยองค์ประกอบเหล่านี้

1) มิติด้านสายเลือดและวรรณะ (ราชัญญะ & พาทุชะ) *ราชัญญะ* เน้นที่เหล่ากษัตริย์หรือผู้สืบทอดทางสายเลือด เป็นการระบุตัวตนว่าเป็นผู้ควรแก่บัลลังก์ *พาทุชะ* เน้นที่อุดมการณ์กำเนิดตามคติความเชื่อว่าเป็นผู้มีพลังกำลัง (แขน) เพื่อปกป้องโลกตามหน้าที่ของวรรณะ

2) มิติด้านสิทธิ์ในทรัพยากร (ชัตติยะ) เป็นรากฐานสำคัญที่สุดในเชิงเศรษฐกิจและการปกครอง คือการเป็นเจ้าของที่ดิน (เขตตะ) ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งอำนาจที่แท้จริงในยุคกสิกรรม

3) มิติด้านความชอบธรรมและพิธีกรรม (มุทธาภิสิตตะ) เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ยกระดับจากคนในตระกูลกษัตริย์ให้กลายเป็นพระราชบิดาโดยสมบูรณ์ ผ่านพิธีรดน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นสัญลักษณ์ว่าได้รับการยอมรับจากเหล่าทวยเทพและพสกนิกรแล้ว

4) มิติด้านการบริหารจัดการ (ชัตตะ) สะท้อนภาพการทำงานในราชสำนักว่า กษัตริย์ไม่ได้ทำงานเพียงลำพัง แต่มีผู้ช่วยหรือที่ปรึกษาที่ไว้วางใจได้ (พราหมณ์/อำมาตย์) คอยจัดการราชกิจและถวายคำปรึกษา

3. ศัพท์เกี่ยวกับพระเจ้าจักรพรรดิ

ศัพท์เกี่ยวกับพระเจ้าจักรพรรดิ ตามคัมภีร์อภิธานปิฎก มี 2 ศัพท์ ได้แก่ 1) สัพพภุมมะ และ 2) จักกวัตตี (พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล (นิรัญรักษ์) และจาร์ญู ธรรมดา, 2559) ซึ่งถือเป็นจุดสูงสุดของอำนาจทางโลกในพุทธจักรวาลวิทยา สามารถจำแนกตามมิติและความหมายเชิงลึกได้ดังนี้

1) มิติแห่งอาณาเขตอันไร้ขอบเขต (สัพพภุมมะ) คือผู้เป็นใหญ่ในพื้นที่แผ่นดินทั้งปวง เป็นคำที่บ่งบอกถึงความเป็นเจ้าโลก ในเชิงภูมิศาสตร์และอำนาจการปกครองที่ไม่มีผู้ใดคัดค้านได้ มีนัยสำคัญเน้นไปที่แสนยานุภาพและ อาณาจักรที่แผ่ขยายไปทั่วโลกแบบไม่มีช้อยกเว้น ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแคว้นใดแคว้นหนึ่งเหมือนพระราชชาติทั่วไป

2) มิติแห่งธรรมะและรัตนวิเศษ (จักกวัตตี) คือ ผู้ยังจักรให้หมุนไปหรือผู้แผ่อำนาจด้วยจักรแก้ว เป็นศัพท์ที่แสดงถึงอุดมคติสูงสุดของกษัตริย์ในทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะเฉพาะคือ (1) ปกครองด้วยธรรม ไม่ใช่อาวุธในการรบ (อหฺนฺเตน อสฺตฺเถน) แต่ใช้ศีลธรรมในการสยบกษัตริย์ทั่วโลก (2) บารมีแห่งแก้ว 7 ประการ มีของคู่บารมีที่ส่งเสริมอำนาจในทุกด้าน เช่น จักรแก้ว (การแผ่อำนาจ), ช้างแก้ว/ม้าแก้ว (กำลังพล), ขุนคลัง/ขุนพล (การบริหารและป้องกัน) และ มณีแก้ว/นางแก้ว (ความสว่างไสวและความรุ่มเย็น) และ (3) ขอบเขตทัศน์ ปกครองครอบคลุมทั้ง 4 ทวีปตามคติไตรภูมิ

4. ศัพท์เกี่ยวกับพระราชชาติอื่นจากพระเจ้าจักรพรรดิ

ศัพท์เกี่ยวกับพระราชชาติอื่นจากพระเจ้าจักรพรรดิ มี 1 ศัพท์ ได้แก่ มณฑลิสสระ (พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล (นิรัญรักษ์) และจาร์ญู ธรรมดา, 2559) เป็นมิติแห่งอำนาจระดับภูมิภาค มณฑลิสสระ คือ ผู้เป็นใหญ่ในมณฑลหรือเจ้าเมืองผู้ครองแคว้น เป็นการระบุถึงกษัตริย์ที่มีอำนาจในวงจำกัด แตกต่างจากพระเจ้าจักรพรรดิใน 3 ประเด็นหลัก คือ 1) ขอบเขตจำกัด ปกครองเพียงส่วนหนึ่งหรือมณฑล เฉพาะพื้นที่ ไม่ได้ครอบคลุมไปทั่วทุกทวีป 2) ฐานะทางเมือง มักมีสถานะเป็นกษัตริย์ท้องถิ่น หรือกษัตริย์ภายใต้อาณัติ ที่อาจยอมรับอำนาจเหนือกว่าของพระเจ้าจักรพรรดิ (จักกวัตตี) และ 3) อำนาจเฉพาะส่วน: เน้นการบริหารจัดการดินแดนและทรัพยากรในเขตแคว้นของตนเองเป็นหลัก

สรุปได้ว่า การเป็นผู้ปกครองที่สมบูรณ์ตามคติโบราณเริ่มต้นจากมิติด้านสายเลือดและสถานะ โดยมีราชัญญะและพาหุชะ เป็นตัวแทนแห่งวงศ์ตระกูลและวรรณะนักรบที่มีภาระหน้าที่ปกป้องโลกตามกำเนิด ซึ่งฐานะนี้จะมั่นคงได้ด้วยมิติด้านกรรมสิทธิ์ในทรัพยากร อย่างขัตติยะ ที่สื่อถึงความเป็นเจ้าของที่นาอันเป็นรากฐานแห่งอำนาจ และจะก้าวสู่ความเป็นพระราชชาติโดยชอบธรรมได้ก็ต่อเมื่อผ่านมุทธาภิสิตตะ หรือพิธีมุทธาภิเษกอันศักดิ์สิทธิ์ โดยมีขัตติยะหรือที่ปรึกษาผู้ใจคอยช่วยบริหารราชกิจ ในฐานะพระราชชาติศัพท์ทั้ง 13 คำสะท้อนบทบาทที่หลากหลาย ทั้งการเป็นราชา ผู้รุ่งเรืองและครองใจคนด้วยธรรม การเป็นเจ้าของและผู้ปกป้องแผ่นดินผ่านศัพท์กลุ่ม ภูปติ ภูปาละ ภูมิปะ ปัตติวะ และ ภูกุชะ รวมถึงการเป็นผู้นำทางสังคมและโครงสร้างรัฐอย่างนราธิป ขนาธิป นรทเวชะ และ รัฐฐาธิป โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการเป็นกษัตริย์ หรือที่พึงพิงอันรุ่มเย็นของพสกนิกร และเป็นชคติปาละ ทิสัมปติ ผู้แผ่บารมีคุ้มครองไปทั่วทุกทิศ ท้ายที่สุด ลำดับชั้นแห่ง



อำนาจ ถูกแบ่งตามขอบเขตการปกครอง ตั้งแต่ระดับภูมิภาคอย่าง มณฑลพิษณุโลก ซึ่งเป็นเจ้าเมืองครองมณฑล เฉพาะส่วน ไปจนถึงจุดสูงสุดของอำนาจทางโลกคือ พระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งปรากฏในนามสัมพัทพุมมะ ผู้ทรง แสนยานุภาพเหนือแผ่นดินทั้งปวง และ จักรวรรดิ ธรรมราชาผู้แผ่อำนาจด้วยจักรแก้วและรัตนวิเศษเพื่อ ปกครองโลกทั้ง 4 ทวีปด้วยสันติธรรมอย่างแท้จริง

แนวคิดเรื่องรัฐและผู้ปกครองในคติพระพุทธศาสนา

รัฐและผู้ปกครองเปรียบเสมือนร่างกายกับส่วนสมองที่แยกขาดจากกันไม่ได้ รัฐคือโครงสร้าง ร่างกาย (ประชากรและดินแดน) ผู้ปกครอง คือหัวใจหรือสมอง (ผู้ใช้อำนาจอธิปไตย) มีหน้าที่วางทิศทาง บังคับใช้กฎหมาย และสร้างความมั่นคง การปกครองที่มีเสถียรภาพต้องยึดหลักนิติรัฐ เป็นที่ยอมรับของ ประชาชน และปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทสังคม

ในคติพระพุทธศาสนา รัฐและผู้ปกครองไม่ได้เกิดจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ (เทวสิทธิ์) แต่เกิดจากความ จำเป็นของมนุษย์ โดยที่รัฐจึงเกิดจากข้อตกลงและผู้ปกครองคือผู้ใช้ส่วนรวมที่ได้รับค่าตอบแทนเป็นส่วน แแบ่งของผลผลิต (ภาษี)

1. รัฐ: ผลผลิตแห่งความชั่วร้าย

เดิมที มนุษย์มีชีวิตที่เป็นสุข และมีความสุขเสมอภาค แต่เมื่อมีการแบ่งทรัพย์สินและเขตแดนแล้ว เกิด คนโลก สังคมมนุษย์เริ่มเสื่อมลง บาปกรรมต่าง ๆ เช่น การลักทรัพย์ การกล่าวโทษ การพูดเท็จ และการใช้ ความรุนแรง ได้เกิดขึ้น มนุษย์จึงประชุมกันเพื่อหาทางแก้ปัญหาและตกลง สมมติ แต่งตั้งบุคคลผู้หนึ่งที่มี คุณสมบัติโดดเด่น งดงาม น่าเลื่อมใส และน่าเกรงขาม ให้ทำหน้าที่ว่ากล่าว ตีเตือน และลงโทษผู้กระทำความผิดโดย ขอบธรรม พร้อมทั้งตอบแทนด้วยส่วนแบ่งผลผลิต (ข้าวสาลี) (ที.ปา. (ไทย) 11/120-131/89-97) สะท้อนว่า มนุษย์ต้องเริ่มทำเกษตรกรรมและแบ่งเขตแดนเพื่อกำหนดสิทธิในทรัพย์สิน จุดนี้คือการกำเนิดของกรรมสิทธิ์ ส่วนบุคคล ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำและการเบียดเบียนกันในสังคม รัฐและสถาบันกษัตริย์ ไม่ได้มาจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ แต่มีที่มาจากสัญญาประชาคมและความชอบธรรมของผู้ปกครองขึ้นอยู่กับ การปกครองโดยธรรมเท่านั้น

2. พัฒนาการทางแนวคิดเกี่ยวกับผู้ปกครอง

ในคติพระพุทธศาสนา มหาสมมต กษัตริย์ และราชา เกิดจากความจำเป็นทางสังคม เพื่อแก้ไข ความขัดแย้ง มิได้เกิดจากเทพเจ้าหรือชาติกำเนิด โดยที่มหาสมมต คือจุดเริ่มต้นของระบบส่วนกษัตริย์และ ราชา คือ ตัวตน/หน้าที่และ จักรพรรดิ คือ ขั้นสุดของอุดมคติ

1) มหาสมมตจุดกำเนิดแห่งความชอบธรรม

ในอัครคัมภีร์ อธิบายว่า ในยุคที่มนุษย์เริ่มมีความชั่วร้ายต่าง ๆ สังคมจึงตกลงกันเลือกคนที ดีที่สุดขึ้นมา (มหาสมมต) (มหาชนสมมโต) เพื่อทำหน้าที่ปกครองและตัดสินคดีความ (ที.ปา. (ไทย)

11/131/96-97) เป็นการวางรากฐานว่า อำนาจปกครองไม่ได้มาจากสวรรค์โดยตรง แต่มาจากฉันทามติของผู้คนเพื่อความสงบสุข

มหาสมมตในกาลต่อมา คือพระเจ้ามหาสมมตราช ถูกมองว่าเป็น “ชื่อบุคคลในตำนานที่มีตัวตนจริง และเป็นต้นวงศ์ของพระพุทธเจ้า” ซึ่งได้รับเลือกจากมหาชนให้เป็นกษัตริย์องค์แรกเพื่อปกครองดูแลความสงบสุข จากนั้นสืบราชสันตติวงศ์ต่อมาหลายชั่วอายุคน เช่น พระเจ้าโรหะ พระเจ้าวโรหะ พระเจ้ากัลยาณะ พระเจ้ามันธาตุ (จักรพรรดิผู้มีบุญญาธิการมาก) จนถึง พระเจ้ามหาทเวะ และกษัตริย์อีก 84,000 พระองค์ เมื่อผ่านไปหลายยุค จนถึงสมัย พระเจ้าโองการราชซึ่งเป็นบรรพบุรุษสายตรงที่สำคัญ (ขุ.สุ. (บาลี) 2/170-173) การสืบเชื้อสายจากพระเจ้ามหาสมมตราช เป็นการแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงอุบัติในตระกูลกษัตริย์ที่สูงสุดและเก่าแก่ที่สุด (อภิชาติบุตร) ตามความเชื่อในสมัยนั้น

2) กษัตริย์และราชา หน้าที่และอำนาจ

หลังจากได้รับเลือกเป็นมหาสมมตแล้ว จึงเกิดศัพท์เรียกตามหน้าที่ตามมา คือกษัตริย์ แปลว่า ผู้เป็นใหญ่แห่งเกษตร (เจ้าของที่ดิน) เพราะหน้าที่หลักคือดูแลจัดสรรปันส่วนที่ดินและทรัพยากร (เขตตานอติปติ) แต่บางที มีการมุ่งไปที่ผู้ป้องกันภัย หรือชาตินักรบ ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริงในยุคนั้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) นอกจากนี้ ยังมีการตีความให้ครบทุกยุค ก็เป็นไปได้คือ กษัตริย์ เป็นพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย ชนชั้นปกครอง หรือนักรบ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) และราชา แปลว่า ผู้ทำให้ผู้อื่นยินดี (ด้วยธรรม) (ธมฺเมน ปเรสฺส รุญฺเชติ) (ที.ปา. (ไทย) 11/131/96-97) เป็นคำที่เน้นไปที่ความพึงพอใจของราษฎรที่มีต่อผู้ปกครอง

3) พระเจ้าจักรพรรดิ อุดมคติสูงสุด

คำว่า “จักรพรรดิ” ถือเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดของแนวคิดเรื่องราชา โดยมีลักษณะเฉพาะคือ ผู้หมุนกงล้อ (จักร) ไปทั่วทิศโดยไม่มีใครต้านทานได้ หากราชาคือเจ้าปกครองแคว้นหนึ่ง จักรพรรดิคือผู้ปกครองโลก (หรือจักรวาล) ทั้งปวง ในทางพระพุทธศาสนา พระเจ้าจักรพรรดิคือทางเลือกคู่ขนานกับพระพุทธเจ้า (หากไม่ออกบวช จะได้เป็นจักรพรรดิ) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า นี่คือจุดสูงสุดของฝ่ายทางโลกที่พัฒนาการมาจากแนวคิดมหาสมมตนั่นเอง

3. การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องมหาสมมต กษัตริย์ และราชาในอัครคัมภีร์

แนวคิดเกี่ยวกับ “มหาสมมต” “กษัตริย์” และ ราชา ในฐานะผู้ปกครองในอัครคัมภีร์เกิดขึ้นด้วยเหตุผล 4 ประการ คือ

1) เกิดจากการแบ่งงานในสังคม เมื่อสังคมขยายตัว จึงมีการแยกบทบาทหน้าที่ และมีผู้ทำหน้าที่ปกครองโดยเฉพาะ

2) ยึดหลักคุณค่าความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน ความดีความชั่ววัดจากสุจริต 3 และทุจริต 3 ไม่ใช่อาชีพหรือชาติกำเนิด

3) ปกครองตามพันธสัญญาและความชอบธรรม ทำหน้าที่ตัดสินลงโทษโดยยึดธรรม ไม่ใช่อำนาจตามอำเภอใจ จึงเป็นธรรมราชาตั้งแต่ต้น

4) ได้รับการคัดเลือกจากประชาชน โดยพิจารณาคุณสมบัติที่เหมาะสม ทั้งด้านบุคลิกภาพและความน่าเคารพ ซึ่งส่งผลต่อการยอมรับทางสังคม

ทั้ง 3 ศัพท์ คือ “มหาสมมต” “กษัตริย์” และ “ราชา” สะท้อนว่า อำนาจรัฐในอัครัญญสูตรเกิดจากพัฒนาการทางเศรษฐกิจของสังคมเกษตรกรรม เมื่อมีทรัพย์สินและเขตแดน จึงต้องมีผู้รักษาตึกา อำนาจจึงมีรากฐานจากความยินยอมของประชาชนและหลักธรรมมากกว่าสายเลือดหรือเทวสิทธิ์

สรุปได้ว่า รัฐและผู้ปกครองเปรียบเสมือนร่างกายกับสมอง แยกจากกันไม่ได้ รัฐคือโครงสร้างสังคม ส่วนผู้ปกครองคือผู้ใช้อำนาจอธิปไตยเพื่อกำหนดทิศทางและรักษาความสงบ โดยความชอบธรรม ต้องตั้งอยู่บนธรรมและการยอมรับของประชาชน ตามอัครัญญสูตร รัฐมิได้เกิดจากเทวสิทธิ์ แต่เกิดจากข้อตกลงของมนุษย์ เมื่อสังคมเสื่อมจากความโลภและการละเมิดสิทธิ มนุษย์จึงพร้อมใจกันเลือกบุคคลหนึ่งขึ้นเป็นมหาสมมต เพื่อว่ากล่าวและลงโทษผู้กระทำผิด โดยตอบแทนด้วยส่วนแบ่งผลผลิต อำนาจจึงมีที่มาจากฉันทามติและผู้ปกครองเป็นผู้รับใช้ส่วนรวม

พัฒนาการของแนวคิดผู้ปกครองเริ่มจากมหาสมมต (ผู้ได้รับเลือกโดยมหาชน) สู่กษัตริย์/ราชา (ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินและทำให้ราษฎรยินดีด้วยธรรม) และสูงสุดคือ พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ครองโลกโดยธรรม สะท้อนการขยายอำนาจจากชุมชนสู่จักรวรรดิ พร้อมย้ำว่าธรรมคือหลักสูงสุดของความชอบธรรมทางการเมือง “มหาสมมต” “กษัตริย์” และ ราชา ในฐานะผู้ปกครองในอัครัญญสูตรเกิดจากการแบ่งงานในสังคม ยึดหลักความเสมอภาคทางศีลธรรม ปกครองตามธรรมและพันธสัญญา และได้รับการคัดเลือกจากประชาชน

จักรวรรดิวัตร: หลักธรรมนุญแห่งการปกครอง

จักรวรรดิวัตรเป็นหลักธรรมนุญแห่งการปกครอง ที่มุ่งให้ผู้ปกครองใช้อำนาจอย่างถูกต้องตามธรรม เพื่อสร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชนทั้งภายในและภายนอก รัฐ ถือเป็นพระจริยวัตรที่พระเจ้าจักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญอย่างสม่ำเสมอ และเป็นภารกิจของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่โดยแท้ ในจกัวัตติสูตร แสดงจักรวรรดิวัตรไว้ 5 ประการเป็นหลักใหญ่ (ที.ปา. (ไทย) 11/84/62-63) ส่วนอรรถกถาสุมังคลวิลาสินี ได้แจกแจงรายละเอียดออกเป็น 12 ประการ ดังนี้ (ที.ปา.อ. (บาลี) 3/35)

1. ธรรมาธิปไตย ยึดธรรมเป็นใหญ่ เคารพและเทิดทูนธรรม ใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหารและตัดสินพระราชกรณียกิจ

2. ธรรมการรักษา ปกป้องคุ้มครองอย่างเป็นธรรม ครอบคลุมบุคคลทุกกลุ่ม ได้แก่ 1) คนในพระองค์และครอบครัว (อันโตชน) 2) กองทัพ (พลกาย) 3) กษัตริย์เมืองขึ้นและฝ่ายปกครอง (ชัตติยะ) 4) ราชบริพารและข้าราชการพลเรือน (อนุยนต์) 5) พราหมณ์ คฤหบดี พ่อค้า เกษตรกร นักวิชาการ (พราหมณคฤหบดี) 6)



ประชาชนทั่วราชอาณาจักร (เนคมชานบท) 7) สมณพราหมณ์ผู้ทรงศีล (สมณพราหมณ์) 8) สัตว์ที่ควรอนุรักษ์ (มิกปัคซี) แสดงถึงการดูแลทั้งโครงสร้างอำนาจ เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา และสิ่งแวดล้อมอย่างทั่วถึง

3. อธรรมการนิเสธนา ป้องกันและระงับความอยุติธรรม มิให้การกระทำอันเป็นอกุศลหรือสร้างความเดือดร้อนเกิดขึ้นในแผ่นดิน

4. ชนานุประทาน เฉลี่ยและเกื้อกูลทรัพย์แก่ผู้ยากไร้ ลดความเหลื่อมล้ำ เพื่อไม่ให้มีคนตกทุกข์ได้ยากในบ้านเมือง

5. ปริปุจฉา หมั่นปรึกษาผู้ทรงศีลและปัญญา เพื่อพิจารณาว่าสิ่งใดถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร แล้วปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรม

“จักรวรรดิวัตร” ทั้ง 5 ประการ ให้เหลือเป็น 3 กลุ่มใหญ่ สะท้อนภาพการปกครองในอุดมคติที่ผสมผสาน “ธรรม-อำนาจ-สวัสดิการ” ไว้อย่างสมดุล ได้ดังนี้

1. กลุ่มหลักอำนาจบนฐานธรรม (มิติด้านหลักการปกครอง)

ธรรมาธิปไตย ยึดธรรมเป็นใหญ่ ใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหารและตัดสินใจ และปริปุจฉา ปรึกษาผู้ทรงศีลและปัญญา เพื่อให้การตัดสินใจถูกต้องตามธรรม กลุ่มนี้สะท้อน “ความชอบธรรมของอำนาจ” คืออำนาจต้องอยู่ใต้ธรรม และเปิดรับปัญญา

2. กลุ่มการคุ้มครองและจัดระเบียบสังคม (มิติด้านโครงสร้างรัฐ)

ธรรมมิการักษา คุ้มครองอย่างเป็นธรรม ครอบคลุมทุกกลุ่มคน ตั้งแต่ครอบครัว กองทัพ ฝ่ายปกครอง ราษฎร นักวิชาการ พระสงฆ์ ตลอดถึงสัตว์และสิ่งแวดล้อม และอธรรมการนิเสธนา ป้องกันและระงับความอยุติธรรม ไม่ให้ความชั่วร้ายเกิดขึ้นในบ้านเมือง กลุ่มนี้เน้นการรักษาความสงบเรียบร้อยและความยุติธรรมของรัฐทั้งด้านอำนาจ สังคม และศีลธรรม

3. กลุ่มการกระจายความผาสุกทางเศรษฐกิจ (มิติด้านสวัสดิการ)

ชนานุประทาน เฉลี่ยและเกื้อกูลทรัพย์แก่ผู้ยากไร้ ลดความเหลื่อมล้ำ กลุ่มนี้เน้นความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความเสมอภาคทางสังคม

สรุปได้ว่า “จักรวรรดิวัตร” ในจักกวัตตีสสูตร เป็นหลักธรรมนุญของพระเจ้าจักรพรรดิ มุ่งให้ใช้อำนาจตามธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน โดยสรุป 5 ประการสามารถจัดเป็น 3 กลุ่มใหญ่ได้ดังนี้ 1) อำนาจบนฐานธรรม ธรรมาธิปไตยและปริปุจฉา ยึดธรรมเป็นใหญ่ และปรึกษาผู้ทรงปัญญา เพื่อให้อำนาจมีความชอบธรรม 2) การคุ้มครองและความยุติธรรม ธรรมมิการักษาและอธรรมการนิเสธนา ดูแลประชาชนทุกกลุ่ม รักษาความสงบ และระงับความอยุติธรรม และ 3) สวัสดิการและเศรษฐกิจ ชนานุประทาน กระจายทรัพย์ ลดความเหลื่อมล้ำ สร้างความมั่นคงทางสังคมทั้งสามมิติสะท้อนอุดมคติการปกครองที่ผสมผสานอำนาจ สวัสดิการอย่างสมดุล



หลักชัยวาทศาสน์อุดมการณ์ทางการปกครองภาคปฏิบัติ

พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้มีบุญญาธิการสูง ทรงธรรม และมีบทบาทเสมือนผู้แทนพระพุทธเจ้าในยุคที่ไม่มีพระพุทธเจ้า เสด็จไปแห่งใดย่อมได้รับการยอมรับโดยสงบ มิใช่ด้วยการรบพุ่ง และทรงสั่งสอนทั้งทางโลกและทางธรรมแก่กษัตริย์ทั้งหลาย จึงเป็นต้นแบบธรรมราชา พญาลิไทยทรงยกย่องพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ (พญาลิไทย, 2535) และได้รับอิทธิพลด้านพระราชโบายหลายประการ เช่น การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การสร้างสาธารณประโยชน์ และการจารึกคำสั่งสอนแก่ประชาชน คือ (ชยอนันต์ สมุทวณิช, 2519)

“หลักชัยวาทศาสน์” ไม่ใช่เพียงชื่อวรรณกรรมหรือตำราโบราณ แต่เป็น “อุดมการณ์ทางการปกครองภาคปฏิบัติ” ที่วางรากฐานทางความคิดว่าด้วยอำนาจที่มาพร้อมกับการสงเคราะห์ประชาชน เป็นหลักการปกครองที่พระมหากษัตริย์ที่ 1 หรือพญาลิไทย กษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย ได้ทรงเรียบเรียงและเสนอแนวคิดดังกล่าวไว้ในวรรณกรรมสำคัญเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วง” หรือ “เตภูมิกถา” ซึ่งเป็นงานอธิบายคติจักรวาลวิทยาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พระเจ้าจักรพรรดิทรงสั่งสอน “หลักชัยวาทศาสน์” นั้น แก่กษัตริย์ทั้งหลาย แบ่งออกเป็น 2 ส่วนสำคัญ คือ (ชยอนันต์ สมุทวณิช, 2519)

1. หลักธรรมประจำพระองค์ (มิติด้านอารมณ์ของผู้นำ)

พระเจ้าจักรพรรดิทรงสั่งสอนกษัตริย์ทั้งหลายให้ตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม หรือ “ราชธรรม 10” อย่างเคร่งครัด มิให้ขาดตกบกพร่อง โดยมีพระดำรัสกำชับให้ผู้เป็นท้าวพระยาทั้งหลายประพฤติปฏิบัติตามธรรมทั้ง 10 ประการนี้เป็นหลักในการครองตนและปกครองบ้านเมือง (พญาลิไทย, 2535) บทบาทของจักรพรรดิวัตรในจักรวัตตีสสูตร ถูกลดความสำคัญลง แม้พระเจ้าจักรพรรดิจะทรงสั่งสอนกษัตริย์ที่พิชิตได้ ก็เน้นให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมเป็นหลัก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553) สะท้อนการแปลงอุดมคติทางธรรมให้เป็นนโยบายรัฐอย่างเป็นรูปธรรม

ทศพิธราชธรรม 10 ประการ ได้แก่ ทาน ศีล บริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทน และความเที่ยงธรรม (ช.ชา. (ไทย) 28/675/87) เป็นหลักกลมกลืนจิตใจผู้นำ ให้สามารถควบคุมอารมณ์ ตัดสินใจอย่างถูกต้องปราศจากอคติ และมุ่งประโยชน์ส่วนรวม เป็นพื้นฐานสำคัญด้านคุณภาพจิตและวุฒิภาวะทางอารมณ์ของผู้ปกครอง

2. หลักการปกครองและความยุติธรรมทางการเมือง

เป็นหลักการสำคัญที่ว่าด้วยแนวทางการปกครอง ขนบธรรมเนียมทางการเมือง และความยุติธรรม ซึ่งพระเจ้าจักรพรรดิทรงสั่งสอนแก่พระราชาทรงสั่งสอนแก่พระราชาทรงสั่งสอน มี 10 ประการ ดังนี้ (พญาลิไทย, 2535)

1) ผู้ปกครองพึงมีความรักและเมตตาต่อประชาชนทุกหมู่เหล่าอย่างเสมอภาค ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีฐานะหรือสถานภาพใด ดังที่กล่าวไว้ว่า ควรรักลูกเจ้า ขุนนาง ทหาร ตลอดจนไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลายโดยเท่าเทียมกัน และปฏิบัติต่อทุกคนด้วยความเป็นธรรมเสมอกัน



- 2) ผู้ปกครองพึงยึดมั่นในธรรม มีหิริโอตตัมปะ และตัดสินคหิตีความด้วยความเที่ยงธรรม ต้องสำนึกในคุณพระรัตนตรัย รับฟังคำแนะนำของนักปราชญ์ ทำตามสิ่งที่ชอบธรรม และละเว้นสิ่งที่ไม่ชอบธรรม โดยเฉพาะต้องรักษาศีล 5 อย่างเคร่งครัด และสั่งสอนประชาชนให้ประพฤติปฏิบัติตาม เพราะการละเมิดศีลย่อมนำทุกข์โทษทั้งในปัจจุบันและภายหน้า
- 3) ผู้ปกครองไม่ควรชูดรีดหรือเอาเปรียบประชาชน การจัดเก็บภาษีควรเป็นธรรม เช่น หากราษฎรทำนาได้ผลผลิต 10 ส่วน ควรเก็บเป็นของหลวงเพียง 1 ส่วน อีก 9 ส่วนให้เป็นของผู้ทำนา และหากผู้ใดไม่ได้ผลผลิต ก็ไม่ควรเรียกเก็บจากผู้นั้นเลย
- 4) ผู้ปกครองควรดูแลไพร่และทหารให้มีอาหารและปัจจัยเพียงพอ ไม่ปล่อยให้อดอยาก และมอบหมายงานแต่พอเหมาะ ไม่หนักหนาเกินกำลัง ส่วนผู้สูงอายุไม่ควรถูกเกณฑ์แรงงาน ควรปล่อยให้อยู่ตามสมควรแก่สภาพของตน
- 5) ผู้ปกครองควรจัดเก็บภาษีและสินส่วยตามอัตราเดิมที่เป็นธรรมสืบมา ไม่ควรเพิ่มภาระแก่ราษฎรเกินสมควร เพราะการขึ้นภาษีโดยไม่ชอบยอมเป็นแบบอย่างที่ไม่ดีแก่ผู้ปกครองในภายหน้า และก่อให้เกิดโทษทางศีลธรรมแก่ตนเอง
- 6) ผู้ปกครองควรสนับสนุนพ่อค้าและราษฎรที่ขาดทุนทรัพย์ โดยให้กู้ยืมเงินจากพระคลังเพื่อเป็นทุนประกอบอาชีพ เมื่อถึงเวลาก็ให้คืนเพียงเท่าทุนเดิม ไม่ควรเรียกเก็บดอกเบี้ยหรือภาษีเพิ่มเติม เพื่อเกื้อกูลการค้ารุ่งเรืองและส่งเสริมเศรษฐกิจของบ้านเมืองอย่างเป็นธรรม
- 7) ผู้ปกครองควรดูแลข้าราชการและครอบครัวของเขาให้มีความเป็นอยู่ที่มั่นคง จัดสรรทรัพย์หรือเบี้ยเลี้ยงอย่างเหมาะสมเพื่อเป็นกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ โดยไม่ควรตระหนี่หรือเสียดายทรัพย์ เพราะการดูแลอย่างเหมาะสมยอมทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเต็มใจ
- 8) ผู้ปกครองควรสำรวจมกิริยาวิจาจา เจริญและแสดงออกอย่างพอประมาณ ไม่ประมาทหรือหลงตนเอง ยึดมั่นในความชอบธรรมเป็นหลัก เมื่อต้องพิจารณาตัดสินความควรไตร่สวนอย่างรอบคอบตั้งแต่ต้นจนจบ ไม่ลำเอียงหรือใช้อารมณ์ และตัดสินด้วยความเชื่อตรงและยุติธรรม ทั้งนี้เพราะผู้ปกครองมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้พิพากษา ซึ่งอาจกำหนดโทษได้ตั้งแต่การปรับ รับทรัพย์ จนถึงโทษสูงสุดตามกฎหมาย
- 9) ผู้ปกครองควรอุปถัมภ์และดูแลสมณพราหมณ์ นักปราชญ์ และราชบัณฑิตผู้ทรงความรู้ ให้ความเคารพยกย่อง และหมั่นปรึกษาผู้รู้ในเรื่องธรรมและหลักความประพฤติอันประเสริฐ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปกครองบ้านเมืองอย่างถูกต้องและชอบธรรม
- 10) ผู้ปกครองควรตอบแทนและมอบบำเหน็จรางวัลแก่ผู้ที่ทำความดีหรือสร้างคุณประโยชน์แก่บ้านเมือง โดยพิจารณาตามความเหมาะสม มากหรือน้อยตามคุณค่าและผลงานของผู้นั้น เพื่อเป็นกำลังใจและส่งเสริมการทำความดีต่อไป

สรุปได้ว่า พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นธรรมราชาผู้มีบุญญาธิการสูง ทรงใช้อำนาจโดยธรรม มิใช่กำลัง และเป็นต้นแบบอุดมการณ์การปกครองที่มุ่งประโยชน์สุขของประชาชน พญาลิไทยหรือ พระมหาธรรมราชาที่ 1 ทรงยกย่องพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นต้นแบบ และทรงเสนอ “หลักชัยวาทสาสน์” เป็นอุดมการณ์



ทางการปกครองภาคปฏิบัติ ไว้ในไตรภูมิพระร่วง แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 1) ทศพิชราชธรรม สำหรับกลุ่มเกลาจิตใจผู้นำ ให้ควบคุมอารมณ์และตัดสินใจอย่างเป็นธรรม และ 2) หลักการสำคัญ 10 ประการ ซึ่งเป็นการบูรณาการงานปกครองทุกด้าน ทั้งการบริหารราชการ การศาล ภาษี เศรษฐกิจ ศาสนา และการจัดการคน โดยมีผู้ปกครองเป็นศูนย์กลางในการกำกับดูแล เพื่อให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย ได้แก่ รักประชาชนเสมอหน้า ยึดธรรมและศีล 5 เก็บภาษีอย่างเป็นธรรม ไม่ขูดรีด ดูแลไพร่ทาสและข้าราชการ สนับสนุนเศรษฐกิจ พินิจพิจารณาคดีด้วยความยุติธรรม อุปถัมภ์นักปราชญ์ และสมณพราหมณ์ และให้รางวัลผู้ทำความดี โดยสรุป เป็นอุดมการณ์ทางการปกครอง ที่ผสมผสานคุณธรรมภายในผู้นำกับความยุติธรรมทางการเมือง เพื่อประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม

การเปรียบเทียบระหว่างจักรวรรดิวัตรและหลักชัยวาทสาสน์

การเปรียบเทียบระหว่าง “จักรวรรดิวัตร” จากพระไตรปิฎกและอรรถกถา และ “หลักชัยวาทสาสน์” จากไตรภูมิพระร่วง สะท้อนให้เห็นถึงวิวัฒนาการของแนวคิดการปกครองในอุดมคติของไทย ที่ผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการบริหารรัฐกิจได้

1. จุดร่วมที่สำคัญ ทั้ง 2 หลักการมีหัวใจเดียวกันคือ ความชอบธรรมที่เกิดจากธรรม โดยมองว่าอำนาจไม่ได้มีไว้เพื่อกดขี่ แต่มีไว้เพื่อสงเคราะห์ประชาชน โดยมีเป้าหมายสุดท้ายคือความสงบสุขของบ้านเมือง

2. จุดต่างที่น่าสนใจ จักรวรรดิวัตร มีความเป็นสากลและกว้างขวางกว่า โดยเน้นไปที่การรักษาสมดุลของระบบนิเวศและสังคมในภาพรวม (รวมถึงสัตว์และป่า) มุ่งเน้นการจัดรากเหง้าของอาชญากรรมคือความยากจน หลักชัยวาทสาสน์ มีความเป็นรัฐศาสตร์เชิงปฏิบัติมากกว่า มีการระบุชัดเจนเรื่องการจัดเก็บภาษีที่ไม่ขูดรีดและการกระบวนการยุติธรรม (การศาล) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารรัฐในเชิงโครงสร้างราชการ ในเชิงมิติการบริหาร จักรวรรดิวัตร เปรียบเสมือนธรรมนูญแห่งวิสัยทัศน์หรือหลักการสูงสุดที่เป็นแม่แบบแห่งความดีงามที่วางกรอบกว้าง ๆ ให้โลกสงบสุข ส่วนหลักชัยวาทสาสน์ เปรียบเสมือนแผนยุทธศาสตร์ชาติที่นำหลักธรรมมาแปรรูปเป็นนโยบายการบริหารที่จับต้องได้จริง

สรุปได้ว่า การเปรียบเทียบจักรวรรดิวัตรในจกัถวัตตีสสูตร กับ “หลักชัยวาทสาสน์” ใน ไตรภูมิพระร่วง สะท้อนพัฒนาการแนวคิดการปกครองไทยที่ผสมผสานพุทธธรรมกับรัฐศาสตร์อย่างเป็นระบบ จุดร่วม คือ ทั้ง 2 ยึด “ธรรม” เป็นฐานความชอบธรรมของอำนาจ มองว่าผู้ปกครองมีหน้าที่สงเคราะห์ประชาชนเพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง และจุดต่าง คือ จักรวรรดิวัตรมีลักษณะเป็นหลักการสากลเชิงอุดมคติ เน้นความสมดุลของสังคมและการจัดความยากจน ส่วนหลักชัยวาทสาสน์มีลักษณะเชิงปฏิบัติ เน้นการบริหารจริง เช่น ภาษีและกระบวนการยุติธรรม กล่าวได้ว่า จักรวรรดิวัตรคือธรรมนูญแห่งวิสัยทัศน์ ขณะที่หลักชัยวาทสาสน์คือแผนยุทธศาสตร์ที่แปลงธรรมสู่การปกครองรูปธรรม

บทสรุป

แนวคิดเรื่อง “รัฐ” และ “ผู้ปกครอง” ในอรรถกถาอรรถกถา อธิบายว่ารัฐมิได้เกิดจากเทวสิทธิ์ หากเกิดจากความจำเป็นของมนุษย์เมื่อสังคมเกษตรกรรมพัฒนา มีทรัพย์สินและเขตแดน จึงเกิดความขัดแย้ง มนุษย์จึงทำ “สัญญาประชาคม” เลือกระบอบการปกครองหนึ่งขึ้นเป็น “มหาสมมต” เพื่อรักษาชาติและความสงบ โดยมอบส่วนแบ่งผลผลิตเป็นค่าตอบแทน อำนาจจึงมีรากฐานจากฉันทามติและธรรม การวิเคราะห์ศัพท์ผู้ปกครองในอภิธานปิทีปิกา แสดงโครงสร้างความคิดแบบอนุกรมวิธานทางรัฐศาสตร์บาลี แบ่งลำดับตั้งแต่พระราชกษัตริย์ จนถึงพระเจ้าจักรพรรดิ แต่ละศัพท์สะท้อนมิติแตกต่างกัน เช่น ความเป็นเจ้าของแผ่นดิน การคุ้มครองประชาชน โครงสร้างรัฐ อำนาจสากล และบทบาทในฐานะที่พึงของราษฎร

พัฒนาการของผู้ปกครองเริ่มจาก “มหาสมมต” (ผู้ได้รับเลือก) สู่ “กษัตริย์/ราชา” (ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินและทำให้ราษฎรยินดีด้วยธรรม) และสูงสุดคือ “จักรพรรดิ” ผู้ปกครองโดยธรรมครอบคลุมจักรวาล อุดมคตินี้สะท้อนการขยายอำนาจจากระดับชุมชนสู่จักรวรรดิ โดยมี “ธรรม” เป็นหลักความชอบธรรมสูงสุด

หลัก “จักรวรรดิวัตร” ที่ปรากฏในจกัถวัตตีสสูตร เป็นแม่แบบการปกครองเชิงอุดมคติ เน้นธรรมาธิปไตย การคุ้มครองประชาชนทุกกลุ่ม การระงับอธรรม และการกระจายทรัพย์เพื่อลดความเหลื่อมล้ำ เปรียบได้กับธรรมานุญแห่งวิสัยทัศน์ที่วางกรอบกว้างเพื่อความสงบสุขของโลก

ส่วน “หลักชัยวาทศาสตร์” ในไตรภูมิพระร่วงของพญาสิทธิไทย เป็นการประยุกต์ธรรมสู่ภาคปฏิบัติ เน้นทศพิธราชธรรมและหลักบริหารบ้านเมือง เช่น ภาษีที่เป็นธรรม การศาลที่ยุติธรรม และการสงเคราะห์ประชาชน จึงเปรียบได้กับแผนยุทธศาสตร์ที่แปลงอุดมคติทางธรรมให้เป็นนโยบายรัฐอย่างเป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2519). *ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยโบราณ*. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์* (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ 1). (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2553). *พัฒนาสังคมไทยด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิ*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม.
- พญาสิทธิไทย. (2535). *ไตรภูมิพระร่วง*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล (นิรัญรักษ์) และจรัญญ ธรรมดา. (2559). *อภิธานปิทีปิกา*. รจนาโดยพระมหาโมคคัลลานะ. กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2532). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2534). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.



วารสาร

บาลีเถรวาทปริทรรศน์

Pāli-Theravāda Review Journal (PTRJ)

ISSN : 3088-3148 (Online)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริ
วัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน).